

Dabartiniu metu lietuvių tapatumas sparčiai keičiasi: įgauna vis naujas konfigūracijas, balansuoja tarp įvairių transformacijų ir iššūkių galimybių formų. Atkūrus Lietuvos valstybingumą, kurį laiką buvo paplitusi nuomonė, esą lietuvių tauta į XX amžių įžengs saugodama ir puoselėdama XIX–XX a. suformuotas nacionalinės kultūros, pagrįstos etnolingvistiniu centrizmu bei griežta savos–svetimos kultūros priešstata, kurią paradoksaliai turėtų papildyti pilietinės sąmonės ir demokratinės valdžios atributai, vertybes. Lietuvai tapus ES nare bei jos piliečiams kasdien patiriant globalizacijos ir pasaulinės komunikacijos įtaką, pastebima akivaizdi ligšiolinio tautinio modelio erozija. Tačiau atsiranda naujų kolektyvinę ir kultūrinę atmintį formuojančių strategijų, kurios, iš vienos pusės, rodo europinės tapatybės kūrimosi idealus, iš kitos – nacionalinės kultūros „vietinio savitumo“ bandymus įsiterpti į bendrą europinę tapatybę. *Atminties vietų tyrimų „renesansas“* byloja daugiakultūrės ir paribio regionuose gyvenančių įvairių tautybių piliečių savo–svetimo mentalinės priešstatos įveikimo galimybę.

Lietuvos kultūros tyrimų instituto leidinio *Kultūrologija* 18-as tomas savo tematika yra skirtas *istorinėms vietoms, atminčiais ir tapatumams*. Reikia pažymėti, kad dabarties humanitariniai ir socialiniai mokslai netikėtai greitai keičia savo tyrimų strategijas: dar neseniai plačiai paplitę mentalitetų tyrimai užleido pirmaujančias pozicijas *atminties/istorijos* tyrimams, kurie yra rutuliojami Lietuvos istorijos, Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutuose.

Prancūzų kultūrologas Pierre'as Nora yra aptaręs atminties ir istorijos santykį. Atmintis yra dabarties fenomenas, mus jungianti su dabartimi, o istorija yra praeities reprezentacija. Būdama jausmų ir magiško fenomenas, atmintis priima tik tuos faktus, kurie jai atrodo priimtini. Nora įveda sąvoką *lieux de mémoire*, kurią kalbininkas Bronys Savukynas išvertė kaip *atminties punktai*. Faktus keičia fikcijos, metodologines schemas – vaizdiniai, tautą – įsivaizduojamos bendruomenės. Atmintis /istorija ir atminties išmonė (*fiction*) sukūrė naują, kitokį, santykį su praeitimi. Istorija tapo vaizduotės pakaitu, atmintis – asmeninio pasirinkimo ir vertinimo reikalu: istoriškumas psychologizuojamas, socialumas – individualizuojamas, „prisiminimo dėsniai“ įpareigoja individą rasti savašias šaknis, įtvirtinti priklausomybę tam tikrai socialinei, nacionalinei grupei ir su ja solidarizuotis, kurti naujas tapatumo formas.

Taip atsiranda išpareigojimas atminčiai/istorijai. Atmintis/istorija „mato“ ir nori prisiminti.

Šiame tome savo tyrimų rezultatus pateikia Lietuvos kultūros tyrimų instituto mokslininkai – kultūros sociologai, kultūros ir mokslo istorikai, muzikologai, kurių tikslas – toliau plėtoti lituanistinius tyrimus, gilintis į Lietuvos kultūros problemiką. Pažymėtina, kad didžioji tęstiniame leidinyje spausdinamų straipsnių yra grindžiami archyvine medžiaga ir kitais istoriniais šaltiniais.

Leidinių sudaro trys skyriai: *Istorinės vietos ir vardai, Idėjos ir kultūriniai kontekstai* bei *Kultūrinės institucijos ir viešasis gyvenimas*.

Pirmame skyriuje Skaidra Trilupaitytė straipsnyje „Kultūrinės tapatybės klausimai (viešojoje) kultūros politikoje“ nagrinėja kultūros kaip svarbaus socialinio mechanizmo įtaką rinkos, žmonių vartojimo, ideologijos politikai. Autorė kritikuoja neoliberaliąją globalinę ideologiją, kuri be gailėsčio ir net ciniškai naikina nacionalines kultūras. Remdamasi kultūros politikos teoretiko Jimo McGuigano išskirtomis trimis diskursyvinėmis kultūros politikos formomis (valstybe, rinka ir pilietiniu/komunikaciniu diskursu), autorė aptaria ir kai kuriuos neoliberalius kultūrinius projektus Lietuvoje, pavyzdžiui, VEKS'ą, kuris buvo pagrįstas, perfrazuojant senovės romėnų posakį, „pramogų-p pinigų“ principu.

Stanislovas Juknevičius sociologinio pobūdžio tyrime „Tarp inercijos ir tradiciškumo: lietuvių religingumo bruožai“ nagrinėja religingumo ir moralės pokyčius postkomunistinėje Lietuvoje. Mokslininkas išskiria tris pagrindines religingumo formas: religingumą iš įsitikinimo, tradicinį ir inertinį; lygindamas su kitomis tautomis, daro išvadą, kad Lietuvoje vyrauja inertinis religingumas.

Pasitelkdama platų lietuviškos mitologijos, istorijos kontekstą, Rita Repšienė straipsnyje „Atminties tapatumai: istoriškumo dilemos ir pasirinkimų retorika“ nagrinėja tapatumo, mito ir kultūros retorikos santykį ir poveikį ir kelia tokius klausimus: kokios mitologinės schemas taikytinos prarastoms tapatybėms atgaivinti ir ar tai yra įmanoma? Kiek atmintis/istorija gali padėti (o gal ne) kurti naujas tapatumo konfigūracijas, neištrinant praeities pozityvumo ir neignoruojant istorinės traumos?

Vytautas Berenis straipsnyje „Mesianizmo problema pirmos XIX amžiaus pusės Lietuvos kultūroje“ kelia problemą – ar su Vilniaus universitete veikusia „spindulingųjų dvasia“ ir Adomo Mickevičiaus ir Andriaus Tovianskio asmenybėmis siejamo lenkų mesianizmo sklaida Prancūzijoje gali būti siejama ir kaip su Lietuvos kultūros ir filosofijos is-

torija? Kita vertus, ar šios idėjos gali būti siejamos su nacionaline lietuvių kultūra ir dėl šios priežasties ar gali būti nagrinėjamos?

Antrame knygos skyriuje sociolingvistas Rolandas Kregždys darbe „Prūsų dievybė *Curche*“ kruopščiai analizuoja semantines ir kultūrinės šios dievybės funkcijas. 1249 m. Kristhburgo Ordino taikos sutartyje su prūsais paminėta dievybė, tyrinėtojo nuomone, galima sieti su Baltijos finų skoliniais *kurko* – „piktoji dvasia, vaiduoklis, lokys“ ir galima traktuoti kaip raguotųjų, galvijų dievą. Reikia pažymėti, kad autorius labai kritiškai vertina Simono Grunau, Motiejaus Pretorijaus šios dievybės aprašymus.

Elvyros Usačiovaitės straipsnyje „Motiejus Strijkovskis apie lietuvių pagonybę: aukojimas dievams“ teigia, kad XVI a. kronininko aprašyti lietuvių papročiai yra autentiški, ir pati „Kronika“ yra gana autentiškas baltų religijos relikto tyrimų šaltinis. Mokslininkės manymu, anuo metu aukojimai dievybėms vyko privačiose vietose arba gamtoje, ir daro išvadą, jog tai – tolesnis, nors ir gana lėtas, pagonių religijos nykimo procesas.

Mindaugas Peleckis straipsnyje „Lietuvos totorių tapatumo paieškos: analizės štrichai“ aptaria XIV a. pabaigoje Lietuvoje įsikūrusius ir naujai tėvynei lojalios bendruomenės kultūros istorijos ir dabartinės tapatybės pokyčius. Autorius pažymi, kad, nepaisant globalizacijos įtakos Lietuvai, savo tapatumą totorių bendruomenė saugo.

Muzikologė Inga Jankauskienė straipsnyje „Legenda apie Vilniaus Užupį“ semiotiniu metodu nagrinėja kompozitorės Jūratės Baltramiejūnaitės miuziklą „Legenda apie Užupį“. Kaip žinome, Vilniuje Užupio rajone susikūrė unikalus kultūrinis fenomenas – tuo pačiu pavadinimu vadinamoji „respublika“. Autorė šį muzikinį kūrinį vertina Užupio kaip tam tikros mitologinės erdvės, senųjų Vilniaus legendų, dainų, čia gyvenančių žmonių istorinio ir dabartinio kasdieninio gyvenimo ritmikos sampynas, gyvenimo ir jausenos išraišką. Vilnietės kompozitorės miuziklas – tai savotiškas įnašas į kultūrinę Vilniaus miesto genealogiją

Paskutinis leidinio skyrius skirtas Lietuvos kultūros institucijų ir kolektyvinių tapatumų koreliacijai, siekiant parodyti konkrečias minėtos koreliacijos formas. Kultūros institucijos gali būti mokslinės draugijos, bibliotekos, mokslo įstaigos, privatūs, bendruomeniniai ir nacionaliniai muziejai, kurie įvairiais laikotarpiais atliko skirtingas funkcijas. Pavyzdžiui, Apšvietos epochoje minėtų institucijų tikslas – ugdyti ir šviesti individą (beje, ši paradigma atgijo kultūrinėje ES politikoje), Romantizme – formuoti tautinį ir regioninį tapatumą, skleisti nacionalizmo ideologijos ir ja kuriamos kultūros pagrindus, nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. – formuoti etniniu pagrindu ir, padedant valstybi-

nėms institucijoms, konsoliduoti lietuvių tautą. Sovietinio laikotarpio mokslinių institucijų raida Lietuvoje – tai centralizuota ir ideologizuota mokslinės paradigmos istorija, kuriai, visų pirma, trukdė komunistinė ideologija ir biurokratinis valdymas, tačiau ir per šį laikotarpį, galima sakyti, buvo gauti pozityvūs gamtos mokslų ir empiriniais tyrimais paremti humanitarinių mokslų rezultatai.

Muzikologė Laima Kiauleikytė straipsnyje „Žaismė ir konstruktivumas: muzikiniai XIX amžiaus – XX amžiaus pradžios Kauno teatrinio gyvenimo puslapiai“, panaudodama gausią archyvinę medžiagą, užpildė iki šiol buvusią spragą – nuodugnai išnagrinėjo teatrinį Kauno gyvenimą ir jo įtaką lietuvių teatro susikūrimui nepriklausomoje Lietuvoje. Muzikos istorikams svarbu, kad tyrinėtoja ištaisė klaidingą teiginį, jog Kauno muzikų draugija buvo Rusų imperatoriškosios muzikų draugijos skyrius, apžvelgė beveik nežinomą gana gausų teatro repertuarą.

Mokslo draugijų istorikė Henryka Ilgievič straipsnyje „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje“ nagrinėja Vilniaus lenkų bendruomenės pastangas įamžinti poeto Adomo Mickevičiaus (1899 m.), Antonijaus Edvardo Odynieco (1901 m.), Vladislavo Sirokomlės (1908 m.), generolo 1794 m. sukilimo vado Lietuvoje Tado Kosciuškos (1917 m.) atminimą, kuris, be kultūrinio, turėjo ir politinį aspektą. Tyrinėtoja parodo, kad šias pastangas suvokė rusų, o vėliau – vokiečių valdžios, kurios trukdė šiuos kultūrinius-politinius projektus įgyvendinti.

Romualdas Juzefovičius straipsnyje „Akademinė Klaipėdos bendruomenė 1934–1939 metais: kultūrinės socializacijos prielaidos“ nagrinėja lietuvių bandymus autonominiame Klaipėdos krašte sukurti nacionalinius kultūros židinius. Mokslininko surinkta archyvinė medžiaga atskleidžia kryptingas lietuvių mokslo bendruomenės ir įvairių draugijų pastangas diegti nacionalinės kultūros pagrindus, dažnai neatsižvelgiant į kultūrinį krašto savitumą.

Nastazija Keršytė tyrime „Vilniaus senienų ir Lietuvos nacionalinis muziejai: tradicija ir pokyčiai“, remdamasi archyvine medžiaga, lygina XIX a. viduryje įsteigto Senienų muziejaus ir Lietuvos nacionalinio muziejaus eksponatų kolekcijas, jų ypatumus ir skirtumus, jų paveldėjimo ir likimo kelius. Tyrinėtoja nagrinėja Vilniaus senienų muziejaus įtaką dabartinio muziejaus rinkinių komplektavimui.

Manytume, leidinyje skelbiami straipsniai rodo humanitarų ir sociologų pastangas, remiantis įvairiomis metodologijomis, įvairiais dalykiniais požiūriais tyrinėti bendras Lietuvos kultūros dabarties ir istorijos problemas.